

ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİMİZ: EŞEKTEN PERŞEMBELİK UMULMAZ

Muhsin Karabay

- Türküler, atasözleri ve deyimler bir milletin genleridir. Nasıl ki insanlar genler vasıtasıyla nesiller arası birçok özelliklerini taşıyorlarsa onlar da milletlerin geleneklerini, göreneklerini, âdetlerini, değer yargılarını, öğüt, uyarı ve tavsiyelerini, hayat tarzlarını, inançlarını, tasa ve kıvançlarını, hasılı ait oldukları milletin millî ve manevi değerleriyle kültürel değerlerinin taşıyıcısı durumdadırlar. Bundan dolayı milletlerin sosyal - kültürel yapıları ve değerleri incelenirken mutlaka türküleri, atasözleri ve deyimleri de önemle ve dikkatle ele alınmalıdır.

Türk milleti de türküleri, atasözleri ve deyimleri bakımından çok zengindir. Keşke bizler bu zenginliğimizin farkına varabilsek. Tabii bu bir eğitim işidir. Atasözleri hazinemiz hakikaten çok zengin. İnsan dilini öğrenmeye atasözlerinden başlamalı. Keşke okullarımızda atasözleri ve deyimler üzerine bir müstakil ders olsa. İlkokuldan itibaren haftada bir saatlik genel kültür dersi olmalı ve o derslerde bu değerlerimiz ele alınıp işlenmelidir. Dikkat ederseniz insanların günlük hayatlarında kullandıkları atasözleri ve deyimlerin sayısı taş çatlasa elliye geçmez. Kültürlü, iyi bir eğitim almış birinin de yüzü...

Oysa konuşmalarımızı güzelleştiren ve anlamlandıran deyimler ve atasözleri hakkında hazırlanmış kitaplarımız incelenecek olursa tabiri caizse “dil değmemiş” binlerce atasözümüz ve deyimimizin olduğu görülecektir. Başta Şinasi, Ali Emirî Efendi, Ahmet Vefik Paşa ve Ahmet Mithat Efendi gibi kıymetli şâir, yazar, gazeteci ve devlet adamlarımızın kiler olmak üzere bu sahada yayımlanmış ve kısmen okuyuculara ve kütüphanelere ulaşabilmiş

yayınların yanında yerel matbaalarda basılmış ve ancak Türkiye'nin geneline yayılma imkânı bulamamış onlarca kitabın olduğunu da biliyoruz. Öyle inanıyorum ki türkülerimiz, atasözleri ve deyimlerimiz konusunda hazırlanmış kitaplar üst üste konya muhteşem Süleymaniye'nin ve Selimiye'nin minarelerinin yüksekliklerini aşar!..

Aynı şekilde, türkülerimizin güzelliklerinin milletimizin pek de farkında olmadığını düşünüyorum. Maalesef başından sonuna kadar bir türküyü tam olarak bilenlerimizin sayısı da fazla değildir ne yazık ki... Yukarıda da ifade ettiğim gibi adı "millî" olan eğitiminizde kendi millî değeriniz olan türküler, halk müziğini, "köylü müziği" gözüyle bakar, hor görür, küçümser ve okullarınızda onlara yer vermezseniz olacağı budur. Bereket versin ki meraklı bazı aileler sayesinde kültürümüzün o kolu da kendiliğinden ilerleyip gitmektedir.

Aşağıdaki atasözleri ve deyimleri yıllar önce bazı kaynaklarda görünce, çeşitli kaynaklardan duyunca veya bazı dostlarım ve büyüklerimle konuşurken ilgimi çekenleri defterime kaydetmeye başlamıştım. Bu iş benim çok hoşuma gitmişti. Bunlardan bazıları atasözleriyle ilgili kitaplarda aynen olmasa da var. Bildiklerim ya da bilmediklerim şeklinde bir ayrıma tabi tutmadan onları hemen kaydetmeye çalıştım yani bu bir derleme çalışması değil. Bu sadece onların güzellikleri ve değerlerini bir hatırlama ve hatırlatma çalışmasıdır. İleride bir makale yazarım düşüncesini taşıyordum hep.

Dergimiz *Türk Dili*'nin Aralık 2017 sayısındaki Nail Tan hocamızın konuyla ilgili güzel yazısını okuyunca ve defterimizdekilerin de bir makale için yeterli sayıya ulaştığına kanaat getirince bu yazımı kaleme almaya başladım. Umarım kültürümüze ve konunun meraklılarına az da olsa bir katkısı olur.

Makalemde burada yer alan atasözlerimizin anlamları, açıklamaları üzerinde durmayacağım. Yer yer onlarla ilgili küçük açıklamalarla yetineceğim. Maksadım, atasözlerimize ve deyimlerimize dikkat çekmek ama bu arada yazacaklarımla belki de tanımadığınız birkaç güzel insanı siz kıymetli okuyuculara tanıtmayı ve dağarcığınıza yeni şeyler katmayı da arzu ediyorum. Bu vesileyle bugüne kadar atasözlerimiz ve deyimlerimiz üzerine araştırmalarıyla millî kültürümüze katkı sağlayan köylüsünden kentlisine, okumuşundan okumamışına kadar herkese minnet ve şükranlarımı arz ediyorum.

1. Eşekten perşembelik umulmaz.

Rahmetli Mustafa Miyasoğlu hocamızla 04.01.2013 akşamı telefon görüşmemizde -konu nereden çıktı hatırlamıyorum- söz, bir yere ziyarete giderken eli boş gidilmemesi gerektiğine dair âdetimize geldi. Hocamız bu atasözünü söyleyince hemen defterime not aldım. Daha önce hiç duymamıştım. Çok hoşuma gitti ve hatta yazımın da ilgi çekmesi için ona başlık olarak koydum. Hocamdan açıklamasını rica ettim. Anadolu'da, Kur'an öğrencilerinin camilere perşembe akşamları yiyecek, içecek ve yakacak gibi şeyler götürmeleri geleneğine uymayarak ellerini kollarını sallayarak bomboş gidenler için söylenirmiş. Daha sonra Feridun Fazıl Tülbentçi'nin, *Türk Ata Sözlere* adlı eserinde bu sözü "Eşekten perşembelik mi umulur?" şekliyle buldum. Bu vesileyle 1 Ağustos 2013'te vefat eden, Eyüpsultan'da Dedeler Mezarlığı'nda yine kendisi gibi büyük bir araştırmacı yazar, İstanbul sevdalısı İhtifâlcî Mehmed Ziyâ Bey'in yanında ebediyete uğurladığımız; kendisinden konferansları, sohbetleri, kitapları, gazete ve dergi yazıları ve telefon görüşmelerimiz sayesinde çok istifade ettiğim Mustafa Miyasoğlu hocamıza da rahmetler diliyorum. Mekânı cennet olsun.

2. Baba ölür dağ yıkılır, ana ölür otağ yıkılır. ("Yedi Güzel Adam" dizisinden, 2014)

Bu atasözümüzü daha önce hiç duymamıştım. Önce 2008'de dağılmış, sonra da 2012 Temmuz'ununda otağımız yıkıldı. Bu fânî dünyada dağınızın ve otağınızın yıkılmasından öte daha büyük bir acı yoktur bence. Bunu en iyi dağları ve otağları yıkılmış olanlar anlar. Allah herkese dağlarına ve otağlarına sahip çıkma ve kıymetlerini zamanında bilip ona göre yaşama şuurunu ve basiretini versin. Dağsız ve otağsızlara da sabr-ı cemîller niyaz ediyorum.

3. Her kuş kendi cinsiyle uçarmış. (Handan Özel'den)

4. Çarık içinde dayı var, kürk içinde ayı var. (Handan Özel'den)

5. Keloğlan ata binmiş, ağa oldum sanmış. (Handan Özel'den)

6. Böğürtlen dal salmış, bağ oldum sanmış. (Handan Özel'den)

7. Sorma kişinin aslını, sohbetinden bellidir. (Handan Özel'den)

8. İnsan başına her şey gelir. (Handan Özel'den)

9. Neler gelir bu garip başa. İnsanın topuğuna gelmeyen çaylar tepesinden aşırır. (Handan Özel'den)

10. Damdan düştüm tıpadak, hanım oldum şıpadak. (Handan Özel, halasından naklen)

Şimdi de yukarıda birkaç atasözünü kendisinden duyup defterime kaydettiğim Handan Özel Hanımefendi'den bahsetmek istiyorum sizlere. Sevgili dostum eğitimci, araştırmacı-yazar, kültür tarihçisi Dursun Gürlek'in bir özelliği de İstanbul'a geldiği günlerden başlamak üzere 50 yıldır önemli, meşhur insanlarla tanışmak, görüşmek ve onlar hakkında kitaplar yazmak olmuştur. Diyebilirim ki neredeyse onun tanımadığı sanat, kültür, edebiyat ve eğitim dünyasından hiç kimse yoktur. Zaten eserlerine bakılınca da bu gerçek açıkça görülecektir.

Dursun hocam bir gün beni bir İstanbul hanımefendisiyle tanıştırmak istediğini söyleyerek İstanbul'da, Etiler'de bulunan "Etiler Yaşlı Bakım ve Huzurevi"ne götürdü. Orada 80 yaşlarında, sağlıklı, sanat ve kültür ortamlarında bulunmuş, oldukça kültürlü Handan Özel Hanımefendiyle tanıştırdı. Tabii çok memnun oldum. Handan Hanım da bizim ziyaretimizden çok memnun olmuştu. Bilindiđi üzere insan yaşlanınca bütün yakınlarınızı kaybettikten sonra, arayanınız soranınız da pek kalmıyor maalesef. Koskoca dünyalar kadar yalnızlığınızla baş başa kalıyorsunuz.

Handan Hanım'ı daha sonra da zaman zaman ziyaret ettim. Handan Hanım, katıldığı çeşitli kültürel toplantılarda fotoğraflar çekmiş ve küçük mini teybiyle de ses kayıtları yapmıştı. Hatta onları değerlendirmemiz için bize vermek istemiş, ben de daha sonra koca bir poşet içinde onları eve getirip günlerce dinleyerek etiketlemeye ve düzenlemeye çalıştıktan sonra değerlendirme imkânı bulamayacağım düşüncesiyle kendisine iade etmiştim. Bana söylediğine göre onları daha sonra ilgili olduğunu düşündüğü birine hediye etmişti. Kendisini ziyaretlerimde hatıralarını dinler, fotoğraf ve videolarını çekerdim. Sağlığı yerindeydi. Huzurevindeki sanat odasında çeşitli çalışmalar yapar, düzenledikleri kermesler için her boncuğunu Kur'an'dan ayetler, Kelime-i Tevhidler, Esmâül Hüсна okuyarak dizdiği kolyeler hazırlardı. Her gidişimde beni nasıl karşılayacağını, neler ikram edeceğini bilemez ve ayrılırken de mutlaka kapıya kadar uğurlamaya gelirdi.

Handan Hanım, maalesef geçen yıl birden rahatsızlanarak hastaneye kaldırıldı. Yapılan tedaviler yaşlılık sebebiyle de pek netice vermediğinden tek başına mutlu bir şekilde hayatını sürdürmekte olduğu özel odasından sürekli kalacağı "revir"e taşındı. Yatağından doğrulup kalkamıyor, ne yazık ki sürekli yatağa mahkûm vaziyette. Şuuru kısmen açık olsa da artık gözlerinin de ferî tükendiğinden ve kulakları da ağır işittiğinden algıları

da gittikçe zayıflamaya başladı. Ancak konuşmasıyla her zamanki hanımefendiliğini hiç kaybetmedi.

İlk tanıştığımız gün, konuşmalarında kullandığı atasözlerine dikkat ederek bu husustaki merakımı belirtince çok memnun olmuş ve bana her gidişimde aklına geldikçe not ettiklerini vermişti. Allah gecinden versin, Handan Hanım şimdi, bize söylediği **“Bebekler uyuya uyuya büyür, yaşlılar da uyuya uyuya ölür.”** atasözümüzün doğruluğunu yaşamaktadır. Allah acil şifalar versin inşallah...

11. Yağmur yiğidin başına yağar. (Mehmet Zeki Akdağ’dan)

12. Ya çörek bütün ya karnın doygun. (Mehmet Zeki Akdağ, 22.11.2007)

Şair ve sarı basın kartı sahibi gazetecimiz Mehmet Zeki Akdağ’la yıllara uzanan bir tanışıklığımız vardı. Beyefendi kişiliği ve nezaketi, onu her zaman dostları arasında sevilen ve aranılan bir kişi yapmıştır. Kendisini fırsat buldukça ziyaret eder, bol bol fotoğraflarını ve şiirlerini okurken videolarını çekerdim. Hatta hayatını video kamerayla kayda almaya başlamıştım ama çeşitli sebeplerle yarım kalmıştı.

Mehmet Zeki Akdağ da bir Anadolu çocuğu olarak türkülere tutkunduydu. Zaten onun şiirlerinde türküleriyle bütün bir Anadolu’yu bulursunuz buram buram... Onun atasözü dağarcığı da çok zengindi. Ben bunlardan ikisini ismiyle kaydetmişim ama aşağıdaki listedekilerden birkaçını daha ondan duymuştum.

Ne yazık ki ömrünün son yılları büyük bir ızdırap içinde geçti. Önce eşinden ayrıldı, ardından Yeşilköy’deki dairesi satıldı ve Ataköy’de bir daireye taşındı. Yanında yardımcısı bir hanımla birlikte yaşıyordu. Çok ama çok sevdiği bir eşi ve iki evladı vardı. Ne yazık ki son yıllarını, büyük bir aşkla sevdiği ve elli yıldan fazla bir süre evli kaldığı çok sevgili eşine hasret, dilinde “Sen Gelmez Oldun” türküsüyle Mecidiyeköy’de bir yaşlı bakım evinde geçirdikten sonra, 29 Ağustos 2018 tarihinde orada vefat etti. Bundan ancak birkaç kişinin haberi oldu. Kızı Ferdağ Hanım; hocamızı götürüp memleketi Karaman ili, Sarıveliler ilçesi, Göktepe kasabasında toprağa verdi. Bizler, burada en azından, Gazeteciler Cemiyeti’nde bir tören yapılmasını arzu ettiysek de arkadaşım Mehmet Nuri Yardım’ın belirttiğine göre kızının tercihi o yönde olmuş. İyi şairlerimiz arasında sayılan Mehmet Zeki hocamızla ilgili ileride bir yazı kaleme almaya çalışacağım gücüm yeterse.

13. Harman yerinin tozu eksik olmaz. (İbrahim Güleç, 8.02.2019)

14. İt doydugu kapıya yatar. (İbrahim Güleç, 8.02.2019)

15. Kuşku sarmaşığa benzer, uzadıkça saçak salar. (İbrahim Güleç, söylediğine göre bu söz kendine aitmiş, 8.02.2019)

İstanbul'da Bâb-ı Âli'yi, Cağaloğlu'nu bilenler, İbrahim Güleç'i de bilirler. Bâb-ı Âli'nin dergilerinin, gazetelerinin ve yayınevlerinin tonlarca yükünü sırtında taşımış; kâğıtların, makinelerin hamalı, emektarındır o. İbrahim ağabey iyi bir şair ve yazardır da. Yayımlanmış şiir kitaplarına ilaveten geçtiğimiz aylarda bir de "Bâb-ı Âli'de Gün Batımı"nı kattı hatıralar kervanına. Onun çok önemli bir özelliği daha vardır. Bilenler çok iyi bilir ki İbrahim ağabeyimiz büyük bir halk müziği sevdalısı olduğu gibi çok mükemmel bir icracısıdır da. Eminim elinden bir tutanı olsaydı mutlaka memleketimizin iyi bir ses sanatkârı da olurdu.

Cağaloğlu'nda her karşılaşmamızda sohbet eder; hatıralardan, şiirlerden ve türkülerden konuşuruz. Yine bir sohbetimizde baktım ki hatıralarını daha iyi anlatabilmek için atasözlerini sıralıyor, hemen defterimi çıkarıp yukarıdakileri de kaydediverdim.

16. Başımı sabunlayıp itin ağzına veremem. (Dr. Saadet Şanlı, babası Nuri Muğan'dan naklen)

17. İt yaza çıkar ama zemheride yediği ayazı kendi bilir. (Dr. Saadet Şanlı, babası Nuri Muğan'dan naklen)

18. İtin ahmağı, kayganaktan pay umar. (Kayganak: Özellikle Bitlis, Van ve Diyarbakır'da meşhur; yumurta ve bol tereyağı ile yaapılan bir yemek) (Dr. Saadet Şanlı, babası Nuri Muğan'dan naklen)

19. İt utansa götüne tuman(don) giyer. (Dr. Saadet Şanlı, babası Nuri Muğan'dan naklen)

1995-2004 yılları arasında görev yaptığım İÜ Yabancı Diller Bölümü, Yabancılar Türkçe öğretimi kısmındaki başkanımız Dr. Saadet Şanlı hocam, yukarıdaki çok ilgimi çeken atasözlerini nakletmişti babası Prof. Dr. Nuri Muğan'dan. Nuri hocamızı; kıymetli eşi, Saadet hocamın da annesini kaybettikleri gün Kireçburnu'ndaki evlerinde ziyaretimde tanımıştım. İÜ, İstanbul Tıp Fakültesi, Dişhekimliği Fakültesinin 1984-1987 yıllarında dekanlığını da yapmış olan Nuri Muğan hocamızı maalesef 9 Nisan 2019 tarihinde kaybettik. Cenazesi 10 Nisan 2019 tarihinde İstanbul'da Edirnekapı Şehitliği'nde ailesinin de medfun bulunduğu yerde toprağa verildi. Allah rahmet eylesin...

20. Ağanın malı gider, hizmetkârın canı gider. (Naci Elmalı, 16 Mayıs 2019)

Abdürrahim Şerif Beygu adını duyanınız var mı bilmem. İki yıl öncesine kadar ben de hiç duymamıştım. Sahaf dostum “Cihannüma” Cihan Bey bir uğrayışında bana bir kitap hediye etmek istediğini söyleyince epeyce meraklanmıştım. Cihan Bey’den çok uygun fiyatlarla sayısız kitap aldım ama o güne kadar hiç öyle bir kitap ayırma durumu olmamıştı. Hem de benim çok beğeneceğimden bahisle. Dostumuz bizi fazla meraklandırmadan kitabı koyduğu yeri buldu ve bana uzattı: *Ahlat Kitabeleri*, Abdürrahim Şerif, 1932. Bu ismi hiç duymamıştım. Çok merak ettim. Hemen cepten internete girip ön bilgiyi edindim. Tabii arkası çorap söküğü gibi geldi. Büyük bir araştırmacı, öğretmen, yazar. Tarih ve edebiyat öğretmenliklerinde bulunmuş. Güzel çalışmalara imza atmış. Yıllar önce TRT’nin hazırladığı “Cumhuriyete Kanat Gerenler” belgesel dizisinin bir bölümünde de yer almış. Mezarını da arayıp buldurdum. Eskişehir’de Odunpazarı Mezarlığı’nda imiş. Ne olur Erzurum ve Eskişehir’den birileri çıksa da onu yılların unutulmuşlar, ihmâl edilmişler kervanından şöyle bir çekip çıkarıverse. Lütfen onunla ilgili sizler de bir araştırma yapın ve bakın Abdürrahim Şerif Bey’in (Beygu) ne büyük bir hoca olduğunu öğrenip onu tanımakla sizler de çok mutlu olacaksınız.

İşte o *Ahlat Kitabı* bana bir çok dost da kazandırdı. Abdürrahim Bey beni Erzurum, Palandöken Belediyesinin çıkardığı mükemmel bir şehir dergisi olan *Beyazşehir Palandöken*’e kadar götürdü ve başta derginin genel yayın yönetmemi Naci Elmalı ağabeyimiz olmak üzere derginin bazı yazarıyla tanışmama da vesile oldu. Henüz yüz yüze görüşmediyse de Naci ağabeyimizle uzun telefon görüşmelerimizle kültür ve sanatın her konusunda fikir alışverişinde bulunuyoruz. Hatta kendim Aydınli olduğum hâlde bir Erzurum şehir dergisinde 3-4 yazım yayımlandı. Artık ben de Erzurum’un İstanbul şubesi gibi dergiye hizmet etmeye çalışıyorum.

Geçen gün -bir Ramazan akşamında- yine Naci ağabeyimle telefonda sohbet ederken her zaman olduğu gibi güzel deyimler ve atasözlerini sıralamaya başlamıştı. İşte söz; mübarek Ramazan dolayısıyla iftarlar, davetler, ikramlar, bağışlar ve yardımlar etrafında dolaşırken söyleyiverdiği yukarıdakini hemen defterime not ediverdim.